

Anadolu' da Aleviliğin Dünü ve Bugünü

Editör
Doç.Dr. Halil İbrahim BULUT

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

1. BASKI 2010 SAKARYA

ISBN: 978-975-7988-85-4

Bilimsel Araştırma Projesi Sonuç Raporu

Projenin Başlığı: Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü

Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Halil İbrahim BULUT

Proje Yardımcısı: Doç. Dr. Mustafa AKÇAY

Kapak: Mehmet TÜYSÜZ

Sayfa düzeni: Harun ABACI

Bu kitabın yayın hakları Sakarya Üniversitesine aittir.

5846 ve 2936 sayılı fikir ve sanat eserleri yasası hükümleri gereğince "Bu kitap hiçbir yöntemle çoğaltılamaz. Resim, şekil, şema, grafik ve herhangi bir bölümü yayınevinin izni olmadan kopya edilemez."

Her hakkı Sakarya Üniversitesi ve Proje Yöneticisine aittir.

ALEVİ-BEKTAŞI TARİHİNİN YAZILI KAYNAKLARI: VELAYETNAMELER¹

Yrd. Doç. Dr. Haşim ŞAHİN*

İslâm dünyasında, tasavvuf hareketinin ve tarikatların ortaya çıkmasıyla birlikte, gerek sufi anlayışın temeliyle yakından ilişkilendirilen zâhidlerin ve gerekse tarikatları kuran şeyhlerin veya bu şeyhlerin müridlerinin hayatları değişik şekillerde ve değişik amaçlarla sözlü yahut yazılı bir biçimde ifade edilmeye başlanmıştır. Bilhassa, sözkonusu bu şahsiyetlerin yakınları veya müridleri tarafından, gösterdiklerine inanılan kerametlerinin, özenilen veya müridler tarafından benimsenmesi istenilen hal ve hareketlerinin ortaya konulduğu eserler kaleme alınmıştır. Başlangıçta bu ismi taşımasa da ilerleyen dönemde menâkıbnâme adı verilecek olan bu tür eserler XI. yüzyıldan günümüze uzanan bir süreçte yazılalmışlardır.

Arapça, “nekabe”, isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak ya da haber vermek kökünden türeyen menkabe, sözlükte, “öğünülecek güzel iş, hareket ve davranış” anlamlarına gelmektedir². Çoğulu menâkıb olan ıstılah, bu anlamıyla ilk defa, III. (IX.) yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanan hadis kitaplarında, Hz. Peygamber’in ashabının faziletlerine dair hadisleri ihtiva eden bölümlerin adı olarak (Kitâbü’l-Menâkıb) kullanılmaya başlanmıştır³.

Menâkıb kelimesinin ayrıca, Ashâb-ı Kirâm’ın, Hulefâ-i Râşidîn’in, Ehl-i Beyt’in, dört mezheb imamlarının ve bazı önemli dinî/tarihî şahsiyetlerin hal tercümelerine dair yazılan yahut herhangi bir kabile veya soyun övülecek işlerinden bahseden, hatta bazı şehirlerin veya önemli tarihî

* Sakarya Üniversitesi, Öğretim Üyesi,

¹ Bu yazı, daha önce Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına/In Memory of Prof. Dr. Işın Demirkent (Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2008, s. 547-566) isimli eserde yer alan “Tarih Kaynağı Olarak Evliya Menakıbnameleri” isimli makalenin Velâyetnameler başlığını taşıyan bölümünün yeniden düzenlenmiş ve geliştirilmiş şeklidir.

² Ahmed Ateş, “Menâkıp”, İA, VII, İstanbul 1988, s. 701; Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler: Metodolojik Bir Yaklaşım*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 27.

³ Ali Yardım, *Hadis*, II, İstanbul 1987, s. 80. Menâkıbnâme teriminin bu tarz kullanımına bir örnek olarak, *Riyazu’n-Nâdire fî Menâkıbi’l-A’şere* (Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, Nr. 92) isimli eser gösterilebilir.

mekânların mümtaz vasıflarını ifade eden eserlerin adında, hadis kitaplarındaki gibi "fazilet" manasında geçtiği görülmektedir⁴. M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde Oğuz Kağan, Alp Er Tonga gibi destanlardan bahsederken bunları ifade etmek için menâkıb kelimesini kullanmıştır⁵.

İslam ve Türk Dünyasında Menakıbnâme Kültürü

Tasavvufun III. (IX.) yüzyıldan sonra İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıyla birlikte menkıbe kelimesi, sufilerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak hikmetli davranışlarını ifade etmek için de kullanılmaya başlanmıştır. Bu kullanım, "sufilerin gösterdikleri harikulade olaylar" anlamına gelen kerametleri nakleden küçük hikâyeleri kastetmektedir⁶. Bu nedenle, keramet kelimesinin çoğulu olan kerâmât tabirinin de zaman zaman menkıbe veya menâkıb yerine kullanıldığı görülmüştür. *Kerâmât-ı Ahi Evran* buna en güzel örnektir.

Sufilerin hikmetli sözleri ve örnek alınacak davranışlarını ifade etmek amacıyla yazılan eserler III. (IX.) yüzyılda yazılmaya başlanmıştır. Sülemî'nin *Tabakâtu's-Sufiyye*'si; Hucvirî'nin *Keşfu'l-Mahcûb'u*⁷ ve Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'si bu yüzyılda yazılan eserlerdir. V. (XI.) yüzyıldan itibaren Kadiriyye ve Rifâiyye gibi büyük tarikatların teşekkül etmesiyle birlikte menkıbelerin muhtevasına kerâmet kavramı da eklenmiş, Abdülkadir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî gibi tarikat pîrleri veliler için vefatlarının ardından yazılan eserlerde gösterdiklerine inanılan kerâmetlerin anlatılmaya başlanmasıyla menkıbe kelimesi giderek kerametle aynı anlamda kullanılır olmuş, böylece bir tasavvufî tür olarak menâkıb metinleri, yâni Menâkıbnâmeler ve menâkıb yazma geleneği ortaya çıkmıştır⁸. VI. (XII.) yüzyıldan itibaren tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenip İslâm dünyasında yaygınlaşmaya başlamasından sonra hemen her tarikatın pîri, tanınmış şeyhleri veya zâhid sufiler hakkında menâkıb kitapları yazılmıştır. Menâkıb adı dışında, "tezkire" (Attâr, *Tezkiretü'l-Evliya*), "reşehat" (Safi, *Reşehât-ı 'Aynü'l-Hayât*), "makâmât" (*Makâmât-ı Yûsuf Hemedânî*), "nefehât" (Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*) gibi farklı isimler de verilmekle birlikte menâkıb niteliği taşıyan eserlerin yazılmasına günümüze kadar devam edilmiştir.

⁴ Ateş, s. 701; Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 27; Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara 2001, s. 156; Haşim Şahin, "Menâkıbnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29, Ankara 2004, s. 112.

⁵ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul 1980, s. 47-60.

⁶ Ateş, s. 702; Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 27.

⁷ Bu eserin Türkçe'ye tercümesi için bk.: Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb [Hakikat Bilgisi]*, terc.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1991.

⁸ Şahin, "Menâkıbnâme", s. 112.

Temel unsuru kerâmet ve onu gösteren velînin/velîlerin yüceltilmesi olan menâkıb kitapları başlangıçta sadece tarikat pirleri için yazılmış, zamanla muhtevası tarikat içinde önemli yere sahip olan şeyhleri, tarikatın silsilesinde yer alan diğer sufleri ve şeyhin halifeleriyle, şeyh ailelerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Bazen bir sufi için birkaç menâkıbnâme yazılabildiği gibi, *Menâkıb-ı Evliya-i Mısır*, *Tezkire-i Evliyâ-i Bağdâd*, *Menâkıb-ı Evliyâ-i Bağdâd* gibi, bir bölge veya şehirde yaşayan velîlerin menkıbelerinin anlatıldığı eserler de kaleme alınmıştır⁹.

Evliya menâkıbnâmeleri masal, efsane ve destan gibi olağanüstü olayların anlatıldığı edebi türler içinde değerlendirilmekle birlikte, konularının gerçek ve kutsal kişiler, yani velîler olması, sade bir üslûpla yazılmış olmaları itibarıyla diğer türlerden ayrılır¹⁰. Menâkıb kitapları, kerâmetleri nakledilen velînin yüceliğini müridlere anlatarak onun tarikata daha sıkı şekilde bağlanmasını sağlamak, tarikata saygınlık kazandırmak amacıyla, genellikle o tarikatın mensuplarından biri tarafından sözlü gelenek ve yazılı kaynakların derlenmesiyle meydana getirilmiştir¹¹. Konusunu önemli dinî şahsiyetlerin oluşturduğu bu tür kitaplara Türk kültüründe de genellikle menâkıbnâme adı verilmiştir. Ayrıca, “tezkire” (*Tezkire-i Satuk Buğra Han*), “kerâmât” (*Kerâmât-ı Ahî Evran*) ve “vilâyetnâme” (*Vilâyetnâme-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*) kelimeleri de yine menâkıbnâme yerine kullanılmıştır. Kahramanların hayat ve maceralarından, olağanüstü güçlerinden bahseden *Battalnâme*, *Danışmendnâme*, *Saltuknâme* gibi dini-destâni eserleri de menâkıbnâme türü içinde değerlendirenler vardır¹². Bu bağlamda V. (XI.) yüzyılda telif edilen ve Karahanlı hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Han’ın hayatını anlatan *Tezkire-i Satuk Buğra Han*’ın, kahramanı olan hükümdarın kerâmetler gösteren bir velî hüviyetinde olması ve eserdeki menkıbelerin tam anlamıyla birer evliya menâkıbnâmesi özelliği taşıması sebebiyle ilk Türk menâkıbnâmesi sayılabileceği belirtilmektedir¹³.

⁹ TCYK, s. 463-466; Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 42; Emine Seval Yardım, *Menkıbe ve Menâkıbnâme ile İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999, s. 5.

¹⁰ Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 33-34; Yardım, s. 3-4.

¹¹ Orhan Köprülü, *Tarih Kaynağı Olarak XIV. ve XV.Yüzyıllardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1951, s. 4; Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Arifin [Ariflerin Menkıbeleri]*, haz.: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1995, Tahsin Yazıcı’nın önsözü, s. 17; Yardım, s. 3; Jürgen Paul, “Hagiographic Literature”, *El*, XI, New York 2003, s. 537.

¹² Hasan Köksal, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara 1984, s. 49 vd.; Ahmet Yaşar Ocak, “Battalnâme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5, İstanbul 1992, s. 206-208; a. mlf., “Danışmendnâme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, İstanbul 1993, s. 478-480.

¹³ Franz Babinger, “Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih”, (terc. Osman Turan) *Selçuklular ve İslâmiyet içinde*, 4. Baskı, İstanbul 1998, s. 147-187; Necla Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı*, 5. baskı, İstanbul 2002, s. 37-39.

Menâkıbnâme edebiyatının Türkler arasında bu kadar kısa süre içinde teşekkülünde ve yaygınlaşmasında tasavvufun yanı sıra, şamanların ruh ve cinlerle mücadelelerini, öbür dünyaya gidip gizli güçlerle temas kurmalarını anlatan hikâyeleri ihtiva eden eski Türk efsane ve destanlarıyla¹⁴, Orta Asya'da Türkler ve bilhassa Uygurlar arasında kabul gören Budizm'deki "aziz" telakkisi¹⁵, ayrıca, İslâmiyet'i yaymaya çalışan İranlı mutasavvıfların tasavvuf kaynaklarındaki menkıbeleri Türkler'e nakletmeleri, yeni Müslüman olan Türk çevrelerinde evliya menkıbelerinin teşekkülünde ve yaygınlaşmasında etkili olmuştur¹⁶.

Türk menâkıbnâmeciliği *Tezkire-i Satuk Buğra Han*'dan sonra da devam etmiş; bilhassa Türkistanlı büyük mutasavvıf Hoca Ahmed Yesevi ile ilgili menâkıbnâmeler yazılmıştır. Bu menâkıbnâmelerin tespit edilebilen en eskisi Sıgnâkî(öl. 1311)'nin yazdığı, Ahmed Yesevi'nin hayatını, şahsiyetini ve hakkında halk arasında yaşayan rivayetleri anlatan *Menâkıb-ı Ahmed Yesevi* adlı eserdir¹⁷. Ahmed Yesevi ile ilgili diğer bir eser, XVI. yüzyıl gibi geç bir dönemde, Mahmud Hazînî tarafından yazılmış ve Sultan III. Murad'a sunulmuş olan *Cevâhiru'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr* adlı eserdir. Yegâne nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Nr. 3893'te yer alan bu eserde, Ahmed Yesevi'nin hayatından, menkıbelerinden, halifelerinden ve halifeleriyle ilişkilerinden bahsedilmekte, Yeseviyye'nin temel doktrinleri hakkında bilgiler verilmektedir¹⁸.

Menâkıbnâme edebiyatı Anadolu beylikleri döneminde de eserler vermiştir. Bunlardan birisinin yazarı olan Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye* adını verdiği eserinde, Anadolu'ya Vefâiyye tarikatını getiren şahsiyet olarak kabul edilen Dede Garkın, çıkardığı isyanla Türkiye Selçuklu Devleti'ni zor durumda bırakan ve bir anlamda yıkılışının yolunu açan Baba İlyas Horasânî, onun oğulları Ömer Paşa, Yahya Paşa, Mahmud Paşa, Halis Paşa ve Muhlis Paşa ve nihayet Osmanlı tarihine dair meşhur kroniğini yazan Aşıkpaşazâde'nin babası Âşık Paşa hakkında bilgiler vermektedir¹⁹. Bu eser sayesinde ayrıca, Anadolu'da Moğol istilası dönemi, bu dönemde bir şeyh ailesinin hayatı, dönem Anadolu'sunun dinî-ictimâî yapısı hakkında bilgi edinmek de mümkün

¹⁴ Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 31.

¹⁵ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 63.

¹⁶ Şahin, "Menâkıbnâme", s. 112-113.

¹⁷ Bu eserin tercümesi için bk.: Necdet Tosun, "Ahmed Yesevi'nin Menâkıbı", *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1 (Ocak-Haziran 1998), ss. 73-81.

¹⁸ Ahmed b. Mahmud Hazînî, *Cevâhiru'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr*, İstanbul Ün. Ktp., TY, Nr. 3893, vr. 34a vd.

¹⁹ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye: Baba İlyas-ı Horasanî ve Sülalesinin Menkabevî Tarihi*, haz.: İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Ankara 1995, s. 1-176.

olabilmektedir. Bu dönemin diğer bir menâkıbnâmesi ise, Hatib-i Farisî tarafından yazılmış olup, *Menâkıb-ı Cemâleddin Sâvî* adını taşımaktadır. Bu eserde, XIII. asrın büyük Kalenderî şeyhi Cemâleddin Sâvî'nin hayat ve menkıbelerini anlatılmaktadır²⁰.

Osmanlı dönemine gelindiğinde, farklı türde menâkıbnâme örnekleri göze çarpar. *Battalnâme* ve *Danışmendnâme* türünün son halkası olan *Saltuknâme* bu dönemde yazılmıştır. Ebu'l-Hayr Rûmî, *Saltuknâme*'de, Sarı Saltuk'un Rumeli'nin fethinde gösterdiği kahramanlıklarından, olağanüstü güçlerle mücadelelerinden söz eder²¹.

Vilayetnâmeler

Bu dönemde Bektaşîliğin Kalenderîlikten ayrılarak müstakil bir tarikat halini almasıyla, konusu Hacı Bektaş-ı Velî veya Bektaşîlik olan ve velâyetnâme adı verilen menâkıbnâmeler ortaya çıkmıştır. Uzun Firdevsî tarafından yazıldığı kuvvetle tahmin edilen ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin hayatını, devrin ünlü devlet adamları ve âlimleri ile ilişkilerini, Şulucakarahöyük'e yerleşmesini ve ölümünü anlatan *Velâyetnâme-i Hacı Bektaş Velî* bu türün en fazla bilinen örneğidir²².

Bunlardan başka, tarikat içinde ulular mertebesine konulan kişilerden bahseden vilâyetnâmeler de yazılmıştır. Vilâyetnâme-i Hacım Sultan, Vilâyetnâme-i Abdal Musa, Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan, Vilâyetnâme-i Sultan Şücâeddin, Vilâyetnâme-i Otman Baba, Vilâyetnâme-i Koyun Baba ve Vilâyetnâme-i Demir Baba bunlar arasında sayılabilir.

Derviş Burhan tarafından yazılan *Vilâyetnâme-i Hacım Sultan* adlı eserde, Hacım Sultan'ın Hacı Bektaş-ı Velî ile birlikte Anadolu'ya gelişi, onun yanındaki hizmetleri ve nihayet halifesi sıfatıyla Germiyanili'ne gönderilmesinden ve oradaki faaliyetlerinden bahsedilmektedir²³. A. Y. Ocak, bu eserin Hacı Bektaş-ı Velî'nin bir halifesine ait tek menâkıbnâme olması dolayısıyla Hacım Sultan'ın yaşadığı dönemdeki etkisini göstermesi bakımından son derece önemli olduğunu ifade etmektedir²⁴.

²⁰ Bu eserin neşri için bk.: *Hatib-i Fârisî, Menâkıb-ı Cemâl al-Dîn Sâvî*, neşr.: Tahsin Yazıcı, Ankara 1972. Cemaletdin Savi'nin hayatı ve faaliyetleri için bk.: A. Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marijinal Sufilik: Kalenderîler*, Ankara 1992, 25-35; Tahsin Yazıcı, "Cemâleddin-i Sâvî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7, İstanbul 1993, s. 313-314; Ahmet T. Karamustafa, *God's Unruly Friends: Dervish Groups in The Islamic Later Middle Period 1200-1550*, Salt Lake City 1994, p. 39-44.

²¹ Ebu'l-Hayr Rumî, muh. yer.

²² Uzun Firdevsî, *Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Velî<Vilâyetnâme>*, haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1958, s. 1-90; Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 52-53. Hacı Bektaş Velî hakkında daha sonraki dönemde yazılmış bir menâkıbnâme için bk.: Hasan Baba, *Menâkıb-ı Hacı Bektaş Velî*, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2627/1.

²³ Derviş Burhan, *Menâkıb-ı Hacım Sultan*, Millet Ktp., Ali Emiri-Şer'îye- Nr. 1341.

²⁴ Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 52.

Vilayetnâme-i Abdal Musa isimli eserde, aslen Hoy doğumlu olup, Hacı Bektaş dergâhında tasavvufî eğitimini tamamladıktan sonra, Osmanlı topraklarına gelerek Orhan Gazi'nin yanında Bursa'nın fethine katılan, hatta Yeniçerilerin başlarına giydikleri on iki dilimli Hacı Bektaş borkünü getiren kişi olarak bilinen Abdal Musa'nın yaşantısından, gösterdiğine inanılan olağanüstü davranışlarından, seyahatlerinden, Antalya-Elmalı'daki Tekke Köyü'ndeki yaşantısından, başta Kaygusuz Abdal olmak üzere halifelerinden bahsedilmektedir²⁵. Bu eser sayesinde, Türkmen kabileleri arasında, hatırı sayılır bir şahsiyet olan Abdal Musa'nın şahsında, XIV. yüzyılda dervişlerin halk ve merkezi iktidar ile ilişkileri konusunda bilgi edinmek mümkündür.

Cezbî tarafından yazılan *Vilayetnâme-i Seyyid Ali Sultan*'da Bektaşiliğin Balkanlar'daki önde gelen şahsiyetlerinden birisi olan ve Kızıl Deli adıyla da bilinen Seyyid Ali Sultan'ın, Sultan Yıldırım Bayezid döneminde, yaşadığı bölge olan Balkan topraklarında yakın arkadaşı Seyyid Rüstem Gazi ile birlikte yaptığı gazâ akınlarından bahsedilmektedir²⁶.

Esîrî tarafından yazılmış olan *Vilayetnâme-i Sultan Şücâeddin*'de, Çelebi Mehmed ve II. Murad döneminde yaşamış Kalenderî şeyhi Sultan Şüca'nın menkabelerinden, Otman Baba, Timurtaşoğlu Ali Çelebi, Kemal Ümmî, Hacı Bayram Velî gibi döneminin önde gelen devlet adamı ve sufileriyle ilişkilerinden bahsedilmektedir²⁷.

Vilayetnâme-i Koyun Baba'da ise, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde yaşamış Kalenderî dervişi Koyun Baba'nın, Çorum-Osmancık ve Amasya-Gümüşhacıköy civarındaki yaşantısından, devrin hükümdarı II. Bayezid ile ilişkisinden ve halk üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir²⁸.

²⁵ *Abdal Musa Velâyetnâmesi*, haz.: Abdurrahman Güzel, Ankara 1999, s. 140-153. Abdal Musa hakkında ayrıca bk.: Fuad Köprülü, "Abdal Musa", *TK*, sayı: 124 (Şubat 1973), ss. 198-207; Musa Seyirci, *Abdal Musa Sultan*, İstanbul 1994; Rıza Yıldırım, *Dervishes in Early Otoman Society and Politics: A Study of Velayetnames as a Source for History*, Master Thesis, Bilkent Un., Ankara 2001, s. 78-86.

²⁶ Nüshalarından ikisi için bk.: Cezbî, *Vilayetnâme-i Seyyid Ali Sultan*, Ankara Adnan Ötügen Kütüphanesi, Nr. 1189; Hartford Seminary Library John Birge'nin Özel Koleksiyonu. Kızıl Deli için bk.: Iréne Beldiceanu-Steinherr, "Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslâm'ın Trakya'ya Yerleşmesi", *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1300-1699)*, ed.: Elizabeth A. Zachariadou, terc.: Ö Arıkan-E. Güntekin-T. Altınova, İstanbul 1999, ss. 50-72; Yıldırım, s. 86-98.

²⁷ O. Köprülü, s. 13-20; Şükrü Elçin, "Bir Şeyh Şücâeddin Baba Velâyetnâmesi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXII/1-2 (1984), s. 200-218; A. Y. Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 55; Ayşe Yıldız, "Şücâeddin Baba Velâyetnâmesi", *GÜ Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi (Şücâeddin Velî Özel Sayısı)*, sayı: 37 (Bahar 2006), ss. 49-97; Şücâeddin Velî hakkında bk.: Yağmur Say, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Önemli Bir Kült Kimlik: Şücâeddin Velî (Sultan Varlığı)", *aynı dergi*, ss. 99-133.

²⁸ Zühdi, *Velâyetnâme-i Koyun Baba*, M. Sabri Koz özel kütüphanesi, s. 5 vd. Bu eserin bazı nüshalarının günümüz diline transkripsiyonu için bk.: Hacı Yılmaz, "Bilinmeyen

Yine bu dönemde, Küçük Abdal tarafından yazılan ve Fatih Sultan Mehmed döneminde yaşayan Kalenderî şeyhi Otman Baba'dan bahseden *Vilâyetnâme-i Otman Baba* diğerlerinden biraz daha farklı bir mahiyet arz etmektedir²⁹. Halil İnalçık'ın ifadesine göre, bu menâkıbnâme, keramet hikâyelerini tekrar eden öteki menâkıbnâmelerden farklı olarak, Otman Baba'nın gerçek yaşamını anlatan, bu nedenle de, dönemin dinî-sosyal hayatına ışık tutan önemli çağdaş kaynaklar arasında yer almaktadır³⁰. Bu anlamda, Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Arifin*'i ve Muhyi-i Gülşenî'nin *Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî*'si ile paralellik arz etmektedir. Zira her üç eser de, söz konusu edilen şahısları bizzat tanıyan kimseler tarafından yazılmışlardır. Vilâyetnâmelerin en önemli özelliklerinden birisi, halkın tepkilerini doğrudan yansıtan en önemli kaynaklar arasında oluşlarıdır³¹. Bu anlamda, çoğunlukla hanedan tarihleri olan kroniklerden daha farklı ve muhtemelen daha güvenilir bilgiler vermektedirler. Zira bu tarz eserlerin büyük bir kısmının herhangi bir kaygı veya ihsan gözetmeksizin, sadece halk için yazıldıkları bilinmektedir. Bu noktada, *Otman Baba Vilâyetnâmesi*'nin vermiş olduğu bilgiler bir kat daha ehemmiyet kazanmaktadır.

Bu konuda yazılmış bir diğer eser olan *Vilâyetnâme-i Demir Baba*'da ise, Otman Baba'nın yerine kutupluk makamına geçen Akyazılı Sultan'ın halifesi Demir Baba'nın hayatından, Akyazılı Sultan'dan kutupluğu teslim alışından, Balkanlar'daki faaliyetlerinden ve devrinde yaşamış diğer dervişlerle ilişkilerinden bahsedilmektedir³².

Abdal Musa'nın halifesi Kaygusuz Abdal'ın, şeyhi Abdal Musa ile ilişkilerinin, Mısır, Suriye, Irak ve Hicaz'a yaptığı seyahatlerin anlatıldığı *Menâkıb-ı Kaygusuz Baba*³³; Hoca İbrahim'in yazdığı, XV. Yüzyılda yaşamış Bektaşî dervişlerinden Merzifonlu Pirî Baba'nın hayatından

---

Bir Koyun Baba Menâkıbnâmesi", *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: 11, (Güz 1999), s. 655 vd.; Zeki Gürel, *Koyun Baba*, Ankara 2000, s. 16 vd.; M. Şakir Çıplak, *Osmancık'ta Erenler Durağı: Koyun Baba*, İstanbul 2001, s. 5 vd. Koyun Baba için bk.: Haşim Şahin, "Koyun Baba", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, İstanbul 2002, ss. 229-230.

²⁹ Bu eser, Ankara Cebeci Halk Kütüphanesi, Nr. 495'te yer almaktadır. Bu vilâyetnâme Şevki Koca tarafından yayınlanmıştır. (Göçek Abdal, *Odman Baba Vilâyetnâmesi, Vilâyetnâme-i Şâhî*, İstanbul 2002) Ancak, bazı okuma hataları olduğu için dikkatli kullanılması gerekmektedir. Ayrıca, menâkıbnâme'nin Bulgaristan'da bulunan bir nüshasının yayını için bk.: Hakkı Saygı, *Otman Baba ve Vilâyetnâmesi*, Saygı Yayınları, İstanbul 1996.

³⁰ Halil İnalçık, "Derwish and Sultan: An Analysis of The Otman Baba Vilâyetnâmesi", *The Middle East and the Balkans Under The Ottoman Empire, Essays on Economy and Society*, Bloomington 1993, s. 19. [Bu makalenin genişletilmiş Türkçe tercümesi için bk.: "Otman Baba ve Fâtih Sultan Mehmed", *Doğu Batı: Makaleler I* içinde, s. 129-150].

³¹ İnalçık, "Derwish and Sultan", s. 25.

³² Bu eser hakkında yapılan iki yayın için bk.: *Demir Baba Vilâyetnâmesi*, haz.: Bedri Noyan, İstanbul 1976; *Demir Baba Vilâyetnâmesi*, haz.: Hakkı Saygı, İstanbul 1997.

³³ *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, haz.: Abdurrahman Güzel, Ankara 1999.

bahseden *Menâkıb-ı Pîrî Baba* gibi önemli eserler de bu dönemde yazılmışlardır³⁴.

Osmanlı Menâkıbnâme yazıcılığının bir başka türü, tek tek velilerin hayatlarından bahseden menâkıbnâmelerden farklı olarak, genel anlamda bazı tarikat şeyhlerinden yahut sadece aynı tarikate mensup velîlerden bahseden eserlerdir.

X. (XVI.) yüzyılda, bu tarz eserlerin yaygın olarak bilinenleri arasında, Vahidî'nin, Rum Abdalları, Hayderîler, Câmîler, Bektaşîler, Şemsîler, Mevlevîler ve Edhemîler gibi Kalenderî ağırlıklı dervişlerden bahsettiği *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân*³⁵ adlı eseri erken dönemdeki Kalenderîlerin hayatlarının anlaşılması bakımından oldukça önemli bir eserdir.

Velayetnâmelerin Tarih Kaynağı Olarak Değeri

Tarihçilerin büyük çoğunluğu, menâkıbnâmeleri asılsız olayları yansıtan, harikuladeliyle dolu, gerçekte uzaktan yakından ilgisi olmayan eserler olarak görmelerinden dolayı tarihî kaynak olarak kullanılmamışlardır. Ancak, Avrupa'da, saint adı verilen velîlerin hayatlarına dair yazılan eserler çok eski dönemlerden itibaren yaygın olarak kullanılmış, özellikle XIX. yy.dan sonra, bu kaynaklar hagiographie adı altında toplanarak, dikkatli bir tenkidden geçirildikten sonra, dini, tarihi, sosyolojik vs. pek çok alanda istifadeye sunulmuştur³⁶.

Türk tarihçiliğinde, evliya menâkıbnâmelerini bu anlamda ilk kez, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar adlı eserinde Hoca Ahmed Yesevi ile ilgili bölümü yazarken Fuad Köprülü kullanmıştır. Köprülü, daha sonra kaleme aldığı, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları" adlı makalesinde menâkıbnâmelerin tarihi kaynak olarak lüzumundan bahsetmiş, daha sonra yaptıkları çalışmalarıyla Z.V.Togan, Abdülbaki Gölpınarlı, O. Köprülü, A. S. Levend ve A. Yaşar Ocak menâkıbnâmelerin önemini çok daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuşlardır.

Menâkıbnâmeler, sıkı bir tenkid ve tahlile tâbi tutulursa bunların çok zengin birer folklor ve tarih kaynağı oldukları anlaşılır. Evliya menâkıbnâmeleri kullanılmak suretiyle bazı tarihî olaylar, tarihî şahsiyetler, dönemin iktisadî, sosyal, kültürel ve dinî cephesi, gelenek ve görenekleri hakkında oldukça doyurucu ve diğer kaynaklarda

³⁴ TCYK, s. 458-460; Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 59-62; Karamustafa, s. 121.

³⁵ Bu eser hakkında bir çalışma için bk.: Vâhidî, *Menâkıb-ı Hvoca-i Cihân ve Netice-i Cân*, haz.: Ahmet T. Karamustafa, Harvard Universty 1993.

³⁶ O. Köprülü, s. 2-7.

rastlanmayan bilgilere rastlamak mümkündür³⁷. Dönemin fikirleri, beklentileri, ideolojileri ve bütün bunların toplum yaşamını nasıl etkilediği gibi hususlara da bu kaynaklar sayesinde ulaşabilmek mümkündür³⁸.

Menâkıbnâmelerde, azizlerin, şeyhlerin değişik bölgelerdeki ahaliye etkileri, buraların imar ve iskân tarihlerine katkıları, devrin kaynaklarında fazla yer verilmeyen siyasî ve iktisadî hayata dair bazı ehemmiyetli bilgiler bulmak mümkündür. Mesela, Moğol istilası altındaki Türkiye Selçuklu devletinin bu karmaşık devri hakkında bize bilgi veren en önemli kaynaklardan birisi olan *Menâkıbu'l-Arifin*'de, Mevlânâ'nın Selçuklu ve Moğol hükümdarlarıyla münasebetleri, Baycu ve Geyhatu'nun Konya'yı tahrip etmeleri, bu dönemde dervişlerin gündelik yaşantıları, Selçuklu-Moğol münasebetleri, Mevlevîliğin Bektaşîlik ve diğer tarikatlarla ilişkileri; Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin Saruhanoğullarıyla bağlantıları gibi pek çok konuda bilgi sahibi olmak mümkündür³⁹. Z.V.Togan, Bahaeddin Nakşibend'in menkabelerinden, o dönemdeki Çağatay emirleri arasındaki mücadele, muharebe ve entrikalar, kıtlık dolayısıyla yükselen ekme fiyatları ve o dönemde "adlı" adı verilen Harezm dinarının kullanıldığı hakkında bilgilere ulaştığını belirtmiştir⁴⁰.

Osmanlı döneminde yaşamış olan dervişlerin hayatlarına dair yazılmış olan Menâkıbnâmeler de bu tarz bilgilerle doludur. Mesela, *Vilâyetnâme-i Koyun Baba*'da o dönemde Osmancık merkezli olmak üzere Orta Anadolu'daki halkın durumu, inanışları, şeyhin Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid ile ilişkileri hakkında bir hayli bilgi vardır⁴¹. Yine *Vilâyetnâme-i Otman Baba*'dan, Balkan fetihleri, Fatih Sultan Mehmed devrinde merkezî iktidar ile sufi çevre ilişkileri, dinî zümrelerin iktidar üzerinde etkili olma gayretleri hakkında orijinal bilgiler elde edilebilir⁴². *Vilâyetnâme-i Abdal Musa*'dan, o dönemde Teke yöresindeki Türkmenlerin yaşam tarzları, inançları, içlerinde yaşattıkları İslâm öncesi Türk dönemine ait izleri⁴³ takip edilebilir. Bektaşî menâkıbnâmelerinden eski Türk gelenek ve görenekleri, diğer dinlerin Bektaşî Menâkıbnâmeleri üzerine etkileri, dağ, taş, kaya, tepe kültü hakkında orijinal bilgilere ulaşmak mümkündür⁴⁴.

Menâkıbnâmelerin hemen hepsinde bu tarz bilgiler bulmak mümkündür. Yapılacak çalışmalarda, eserler incelenirken bu hususa daha

³⁷ Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *Bellekten*, VII/27 (1943), s. 384; Z.Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul 1950, s. 48-49.

³⁸ Paul, s. 538.

³⁹ Eflaki, I-II, muh. yer.

⁴⁰ Z.V.Togan, s. 49-50.

⁴¹ *Vilâyetnâme-i Koyun Baba*, s. 42-51.

⁴² *Vilâyetnâme-i Otman Baba*, muh. yer.

⁴³ *Vilâyetnâme-i Abdal Musa*, s. 140-155.

⁴⁴ A. Y. Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 70-83; A.T. Karamustafa, s. 122-123.

fazla dikkat edilmesi, menâkıbnâmelerin sosyal, siyasî ve iktisadî tarihin daha iyi anlaşılmasına ne derecede katkı sağlayacağını açık bir şekilde ortaya koyacaktır. Ancak, araştırmacıların dikkat etmeleri gereken bir diğer husus, bu eserlerin subjektif oluşları ve belirli bir zümreye duyulan yakınlık neticesinde yazıldıklarıdır. Bu nedenle, pek çok menâkıbnâmede, belki gerçekte alâkası olmayan bir olayın, eserin kahramanına atfedilmesi yahut olay gerçek olsa bile aşırı derecede abartılarak aktarılması gibi durumlarla karşılaşılabilir. Bu, nedenle, bu tarz eserler kullanılırken daha sıkı bir tenkid süzgecinden geçirilmeleri gerektiği hususunu da hatırlatmak gerekir.